

CAÑAR DESTANINDA GELENEK VE GEÇİŞ TÖRENLERİ BAĞLAMINDA SOSYAL HAYAT*

SOCIAL LIFE IN THE CONTEXT OF TRADITIONS AND RIT OF PASSAGES IN CAÑAR EPIC

Zehra Görkem DURAN GÜLTEKİN**

ÖZ: Destanlar milletlerin kimlikleridir. Öyle ki bir milletin dinî, siyasi, sosyal ve kültürel değerlerine ait pek çok veriyi destanlarda bulmak mümkündür. Tüm Türk Dünyası destanlarında olduğu gibi Sibiry Türklerinin destanları da bu açıdan oldukça zengindir. Sibiry Türkleri bugün hâlâ eski Türk dini ve Şamanizme dair unsurları canlı bir şekilde yaşatmaktadır. Dolayısıyla bu destanlarda en eski Türk kültürünün izleri takip edilebilir. Altay Türklerinin literatürdeki en hacimli destanı olan Cañar Destanı, ihtiva ettiği zengin unsurlarla dikkat çeker. Öyle ki üç ciltten oluşan 36050 mısralık bu metin, sadece Altay Türklerinde değil tüm Türk Dünyası destancılık geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Destanın olay örgüsü merkez kahraman Cañar ve kız kardeşi Cañarçı'nın Erlik-biy'e karşı verdiği zorlu mücadele etrafında şekillenir. Bu mücadelede karşımıza çıkan motifler, o dönem Altay Türklerinin dinî, kültürel ve sosyal hayatına dair önemli veriler sunar. Bu bağlamda, çalışmamızda doğum, ad verme, evlilik-dünürlük, ölüm ve yas ritüelleri bağlamında Cañar Destanındaki sosyal hayat üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cañar Destanı, Altay Türkleri, Sibiry, Şamanizm, sosyal hayat.

ABSTRACT: *Epics are the identities of the nations. It is possible to find the data of religious, political, social and cultural values of a society in epics. The epics of Siberian Turks are very rich in this respect, like the epics of the entire Turkish World. Therefore, the traces of the oldest Turkish culture can be followed in these epics. Altai Turks still keep alive the elements of ancient Turkish religion and shamanism. The epic Cañar, the most voluminous epic of Altai Turks in the literature, draws attention with its rich elements. So much so that this three-volume 36050 verse text has an important place not only in the Altai Turks but also in the epic tradition of the whole Turkish world. The plot of the epic is shaped around the tough struggle of the central hero Cañar and his sister Cañarçı against Erlik-biy. The motifs that appeared in this struggle provide important data on the religious, cultural and social life of the Altai Turks at that time. In this context, we will focus on the social life in the Cañar Epic in the context of birth, naming, marriage, death/mourning rituals.*

Keywords: *Epic of Cañar, Altai Turks, Siberia, Shamanism, social life.*

* Bu çalışma Cañar Destanı (İnceleme-Metin) adlı doktora tez çalışmasından faydalanılarak üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Ankara - gorkem.gultekin@hbv.edu.tr (ORCID ID: 0000-0002-3108-7474)

This article was checked by Turnitin.

Giriş

İnsanoğlunun doğduğu andan itibaren başlayan hayat mücadelesini şekillendiren dönemler vardır. Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu temel evreler, doğum, evlenme ve ölümdür. Her bir geçiş dönemi kendi içinde de farklı alt dönemlere ayrılarak bağlı buldukları kültürel çevre doğrultusunda şekillenir. Bununla birlikte tören, ayin, din ve büyüyle ilgili uygulamalarla da desteklenir. Burada amaç, geçiş dönemini yaşayan kişiyi kutsamak ve aynı zamanda tehlike ve kötülüklerden de korumaktır. Öyle ki insanın dış etkilere ve bilhassa kötülüklerle en açık olduğu zamanın geçiş dönemleri olduğuna inanılır (Örnek, 2014: 183).

Her topluluğun kendine has yaşayış ve davranış tarzı olan kültür (Kafesoğlu, 1997: 16), hem geçiş dönemlerini şekillendirir hem de bu dönemlerdeki mevcut inanç ve uygulamalardan beslenir. Söz konusu uygulamalara dayanılarak bir toplumun kültürel değerleri, inanç pratikleri ve sosyal hayatına dair pek çok veri elde edilebilir.

Gelenek, görenek ve geçiş dönemlerindeki uygulamalarla şekillenen kültürel kodların izlerini halk anlatılarında zengin örneklerle bulmak mümkündür. Anlatılarda yer alan tören sahneleri, söz konusu uygulamalarla ilgili önemli veriler ihtiva eder. Toplumların Tanrı ve ruhlarla olan ilişkileri, tabiat ve evrenle ilgili tasavvurları, geçim kaynaklarına (tarım, hayvancılık vb.) dair tasarrufları, eğlence anlayışları başta olmak üzere törenlerin oluşumunda çok çeşitli etkenlerin rol oynadığı görülür (Bakırcı, 2019: 131). Bu törenler içinde özellikle toyların özel bir yeri vardır. Temelde ziyafet ve eğlence unsurları etrafında şekillenen ve halkın bir araya geldiği büyük buluşmalar olarak karşımıza çıkan toylar (Çelepi, 2017: 20) aynı zamanda destanlardaki geçiş dönemleri için de ortak birer paydadır. Öyle ki bu törenler topluma telkin ve tavsiye edilen törelerin uygulama alanıdır (Duymaz, 2005: 39).

Toy törenleri, doğum, ad alma, zafer kazanma, düğün gibi farklı vesilelerle düzenlenir. Sevinç ve mutluluğun paylaşıldığı toyların yanı sıra hüznün ve acının hâkim olduğu törenler de ölümle ilgili ritüelleri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Bu törenler yağ/yuğ gibi özel adlandırmalarla birlikte ölüm ritüellerinde değineceğimiz üzere "ölüm toyu" olarak da adlandırılır.

Çalışmamızda Altay Türklerine ait en zengin destan örneklerinden biri olan Cañar Destanındaki geçiş dönemlerini, bu dönemlerdeki toplumsal kabul ve uygulamaların sergilendiği törenlerle birlikte sosyal hayattaki yansımalarıyla ele alacağız.

Doğum ve Ad Verme

Hayatın en büyük mutluluk verici olaylarından olan doğum, sadece bebeğin anne-babasını değil tüm aileyi ve yakın çevreyi de sevindirir. Çünkü doğum vesilesiyle artan birey sayısı aile fertleri için hem güç hem de güven kaynağı olarak kabul edilir (Örnek, 2014 :184). Bununla birlikte yeni doğan bebeğe verilecek olan ad da bir o kadar önem taşır.

Ad almayla ilgili kabul ve inançların din ya da kutsallardan doğduğuna işaret eden Yeşildal, çocuğa verilen adla beraber adı veren kişinin, ad verme ortamının da önemine dikkat çeker (Yeşildal, 2018: 50).

Altay Türklerinde çocuğa genellikle o doğduktan sonra eve gelen ilk kişi ad verir. Çocuğun anne babası da çocuğun adını koyan kişiye çeşitli hediyeler sunar. Hayatın her alanında olduğu gibi çocuğa ad verirken de alkış sözler söylenerek, ad koyma merasimi kutsanmış olur. Genellikle erkek çocuklar için kutlama toyu verilirken, kız çocukları için toy tertip edilmez (Dilek, 1996: 52-54).

Cañar Destanında, başkahraman Cañar'ın eşlerinden Kün-Keldi bir kız; Altın-Tana ise bir erkek bebek dünyaya getirirler. Bunun üzerine yeni doğan bebekler için çok zengin bir toy verilerek çocuklara ad koyulur. Toydan önce erkek bebeğin burnuna kül sürülerek etrafa saçılması da dikkat çekici bir uygulama olarak göze çarpar. Yine, Altay Türklerinin geleneklerine uygun olarak, çocuklara ad veren ihtiyarlar Cañar bahadır tarafından cömertçe ödüllendirilir:

Hünerli Cañar bahadır/At üstünden inmeden/İki çocuğunu kollarına alıp/Sevip öptü./At direğine geldiğinde,/Altmış tümen alpları/Konukların atını aldı./İki yengesi ise,/Cañarçı'nın erkek çocuğunu/Kucağına alıp ilerlediler./Cer-Kindiği enezi/Gelir gelmez,/"Yeğen oğlum bu"-diyerek,/Kavrayıp öptü./İki yengesi yeğen oğlu/Sevip öptü./Burnuna kül sürüp,/Etrafa saçtı./Halk ile akrabalar tanışıp,/İki yanaktan öpüşüp,/Sohbet-muhabbet etmeye başladı./Misafirliğe gelen konuklarını/Ak saraya soktular./Cañarçı adlı bahadır kız/Cer-Enezi'yle selamlaştı./Cer-Kindiği enezi/Cañarçı adlı güzel kızı/Kavrayıp tutarak öptü./Akraba-hısımlar/Ak saraya girdiler./Misafirliğe gelen halkı/Altın-gümüş işlemeli/Tahtalara davet ettiler./İpek işlemeli/Tahtta oturttu./Alp cesur bahadırlar/Ak kemirçek şirdekte/Altmış çeşit yemek hazırlamış./Lezzetli yemek/Oraya doldu./Ev sahibi halk yemek yiyip,/Öncekileri canlandırıp,/Eskileri yad ettiler./Oradaki sohbeti/Daha da duyamadım./Şarkı-eğlence sesleri/Ak sarayda yankılandı./Cañar bahadır şimdi/Ak saraydan çıkarak,/Halk-tebaaya buyurdu:/"İki çocuğumun ad alması şerefine/Büyük toy yapacağım!- dedi./... Halkın başçısı Çaadak bahadır/Koşarak gelip şöyle söyledi:/"Yemekler hazır,/Aracan, korocon yeterli" - dedi./Bunu duyan Cañar bahadır:/"Toy-kutlamaya başlayın!/Kayış kuşaklı kara halkım/Altı yıl kutlasın./Dokuz yıl toy yapsın" - diyerek,/Peş peşe aldığı iki çocuğunu/İki eşi kucaklayıp/Ak saraya geri girdi./Ondan sonra toy eğlencesini/Damat çocuk Kistay-Mergen/Ak sakallı yaşlılarla/Sakince izledi./Erlar pehlivanı güreşti,/Kıymetli(atın) güçlüsü yarıştı./İkili hüznlendirdi./Yiğitler, gelinler, kızlar/Cañar bahadırı övüp,/Ömür boyu unutulmayacak/Güzel şarkılar söylediler./Buradaki ağırlama-ikramda,/Görkemli güzel Altay'da,/Keçe gibi bu yazıda,/Ak çiçeklerin ortasında/Zengin-fakir ayırt etmeden/Toy yapıp, eğlenmeye başladı./Hünerli Cañar bahadır/Halkın ortasına geldi/Tekrar yarlık verdi:/"Oğluma kim burada/Güzel ad verirse,/Atın götüremeyeceği kadar altın veririm./Kötü ad verirse,/Yanağını keser parçalarım, - dedi./Kızıma burada kim/Güzel ad verirse,/Atın götüremeyeceği kadar altın veririm./Kötü ad verirse,/Saç örgüsünü tutup keserim" - dedi./Kadınlar

tarafındaki topluluktan/Ak saçlı kadın ortaya çıktı./"Küler-kaan'ın yeğeni/Kümüş-Tana olsun- diyerek,/Altın yüzük verdi./Oradaki halk o adı/Hep birlikte onayladı./Kün-Keldi anası/Eline aldığı/Kızıl mataradaki içkiyi/Ak saçlı hanıma/Dizlerinin üzerine hafifçe çöküp,/Nazik bir dille sundu./Erkeklerin arasından/Çene sakalı göğsüne inmiş/İhtiyar adam yerinden kalktı./Börkünü çıkarıp söyledi:/ "Ay-kaan'ın yeğeni/Ölecek canı olmayan(ölümsüz)/Cayar adlı olsun!" -deyip,/Bronz yayı koynundan/Çıkarır çıkarmaz/İçeriye uzattı./Hünerli Cañar bahadır/Bronz yay alarak/İşlemeli börkünü çıkarıp/Hafif diz çökerek,/Ak sakalın önünde/Dualı şarkı söyledi:/ "Bindiğiniz at kanatlı,/Gümüş bedeniniz düşünceli./Söylediğiniz sözler dualı,/Masum bedeniniz şükran içinde./Güzel ad için/(Beliniz) Eğilene kadar yaşayın./Dualı güzel ad için/Nesiller boyu yaşayın./... "Bu iki ihtiyara/Atın götüremeyeceği kadar altın-gümüş/Paylaştırap, ver" dedi. /Çaadak bahadır duyunca, /İki ihtiyara/Altını, gümüşü/Üzmeden paylaştıraparak, /İki ata yükleyince, /Atları yürümeye başlayıp, /Sağa-sola sendeleyerek, /Yavaşa ilerlediler. /İki ihtiyar/Sevinçten ağlayıp, /Ağız ağza verip sohbet ettiler, /Atlarına yaslanıp döndüler. /Ondan sonra toytutlama/Tekrar başladı [9140-9348].

Çocuklara ad verilmesine dair çarpıcı örneklerden birini de Cer-Kindigi enezinin daha doğmadan dua ederek Üç Kurbustan'dan dilediği kurtarıcı çocuk Bodoy bahadırın ad almasında görürüz. Üstün yeteneklerle doğan Bodoy'a, adını, atını ve zorlu zamanlarda başvurması için ay sudurunu (kitabımı) veren Cer-Kindigi enezi, onu sadece savaşa değil hayata da hazırlar:

At direğine inince,/Cer-Kindigi enezi/Karşıdan selamlayıp çıktı./Söylediği söz şöyle oldu:/ "Cañar bahadırın yardımcısı,/Su özünden atın yaratılmış,/Ateş özünden bedeninin yaratılmış./Boro-çookır ata binen/Bodoy bahadır olacaksın -dedi./Ağzı bozuğu konuşturma,/Güçlüye vurdurma,/Yer altına inerek,/Cañar bahadıra yardım edeceksin" -dedi./Altın sudur kitabı/Eline verip şöyle söyledi:/Gelecek zamandaki hayatını/Bu kitaptan okursun./Esenlikle dönersen,/Anana, babana bakarsın/...Cer-Kindigi enezi/Şöyle buyurdu:/ "Gececeğin yol zorlu yol,/Soğuyup, zaman kaybetmededi./Öyle de olsa,/Anne, babanla görüşerek,/Dualarını al./Üzme onları/Yolun zorlu olur" -dedi [26880-26969].

Burada Cer-Kindigi enezinin Bodoy'a ad verdikten sonra yeraltındaki büyük savaş öncesi anne-babasının hayır duasını alması için yaptığı telkin önemlidir. Öyle ki bu büyük savaşta her an çok kıymetlidir ve zor durumda olan Cañar ile alpları Erlik'e yenilirse bu tüm ak-dünya halkının yok olması demektir. Böylesine olağanüstü bir durumda dahi Cer-Kindigi enezinin anne-babanın hayır duasını öncelik olarak belirlemesi, Altay toplumunda her türlü şartta aile büyüklerine verilen önemin en çarpıcı örneğidir. Nitekim Bodoy bahadır da söylenenler doğrultusunda ailesine giderek onların dualarını aldıktan sonra savaşa katılır.

Cañar Destanında, çocuklarla ilgili bir diğer dikkat çekici gelenek de "barkı"¹dir. Cañar bahadır, torunu Ezeney'e barkı olarak dualar eşliğinde bir at hediye eder:

Ezeney adlı genç kızcağız/İpek giysilere bürünüp,/İşlemeli pantolonu göz kamaştırmış,/Atasına geldi./Bakan gözü sabah yıldızı gibi,/Karşıdan baksa gün şekilli,/Gün parıltısını kapattı./İleri baksa ay şekilli,/Ak aydınlığı geride bıraktı./Yavaş, sakın adımlı./Yayan halk yatıp baktı./Atlı halk (attan) inip baktı./Tarifsiz güzelliğini söyleyip,/Orada toplanan halk-tebaa/Gözleri kamaşıp hayret etti./Anne-babası kızın/İki yanından koşturdu./Atların yanına geldiğinde,/Babası kızına şöyle sordu:"Kimle birlikte binip gideceksin yavrum" -dedi,"Ah canım, annem-babam/Gidecek yerimiz uzak./Ben şimdi altı yaşında, Küçük çocuk değilim./Önden binmek istiyorum./Siz ikiniz birlikte binin" -dedi./Bunu duyan Cañar dayı/Katıla katıla güldüğünde,/Kayalıklar yankılanıp,/Ağaçlar, taşlar göçüp yuvarlandı./"Benim yeğenim sabredemeyip,/Önden ata binecek -diye söyledi./Ben yeğenime/Barkı edip at vereceğim./Dedesi ile yeğenin/Atları eş olacak" -dedi./Hünerli Cañar bahadır/Temir-çookır'ına bindi./Atın ağzını çevirip,/Ağaçların arasından kayboldu./Biraz giderek,/Atından ineceği zaman/Temir-çookır kıymetlinin/Başını, gözünü sevip,/Yelesini, kuyruğunu sıvazlayıp,/Bir tutam kıl yoldu./Altın yüzüğü alarak,/Sağa-sola salladı./Altın-gümüş eyer-dizgini/Temir-çookır/Duruyordu./İki at dışında/Kendisinin bindiği atın perçeminde/Cer Kindiği enezinin verdiği/Altın-gümüş yüzüğü/Alıp,/Hünerli Cañar bahadır/Atını koşup, güzel şarkıyla/İlerliyordu./Attan iner inmez/Yeğenini yerden kucaklayıp,/Kaldırıp hayır dualar söyledi:"Taş ocağın yıkılmasın,/Külün soğumasın./Yaktığın ateş harlansın./Yerin, döşeğin soğumasın,/Yemeğin bereketli olsun./Halkın yurdundan ayrılmasın./Ağzı bozuklara söyletme,/Güçlüye vurdurma" -dedi./Ezeney sevincinden/Dedeciğim diye bağırıp,/Dedesinin boynundan/İki koluyla kavrayıp,/Kucaklayarak,/İki yanaktan öptü:"Sözlerine dua olsun,/Söylediklerini yerine getireceğim./Ölümsüz, güzel yaşarsam,/Ot yolup beslerim./Gitmeden, rahat yaşarsam,/Pelin otu yolup beslerim" -dedi [33213-33294].

Metinde çocuklar arasında cinsiyete bağlı üstünlüğe dair herhangi bir veriyle karşılaşmayız. Aksine, kız ve erkek çocuklar arasında bir fark olmadığı sıkça vurgulanır. Kün-Keldi kızı olduğu için üzülür, kendini mahcup hisseder. Altın-Tana ise, Cañarçı'yı örnek göstererek bu düşüncesinin yanlış olduğunu anlatır. Öyle ki Cañarçı, ağabeyi ağır yaralandığı zaman onun şekline dönüşerek, yeraltının şulmuşlarına² karşı zorlu mücadeleler vermiş, iki yengesini de yine bu mücadelelerin ardından ağabeyi için gelin olarak yurda getirmeyi başarmıştır:

Altın-Tana şöyle söyledi:"Hünerli Cañar/Dönüp gelmiş" - dedi./Kün-Keldi anlattı:"Cañarçı adlı kızkardeşini/Bizim yurdunda bulmuş./Ağabeyimin

¹ Dayının/dedenin yeğenine almak zorunda olduğu at. Kırgız ve Kazak Türklerinde de "yeğenlik hakkı" olarak adlandırılan benzer gelenekle ilgili daha detaylı bilgi için bk. (İnan, 1998: 281-291).

² Türk mitik tasavvurunda Şeytan, kötü ruh. Yeraltında Erlik için hizmet eden ruhların geneline verilen ad.

eşiymiş./Bir oğlu varmış./Sende de oğul var./Benimkisi kız" deyip,/Hüzünle söyledi./Altın-Tana şöyle dedi:/"Kızla oğulun nesi başka?/Cañarçı'yı gördün değil mi?/Bizim ikimizi nasıl alıp geldi?" - dedi./Sohbet biterken,/Cer-Kindigi enezi/İki çocuğu iki kolla/Kucaklayıp çıktı./İki gelin geriye bakıp/Hayret içinde kaldı./İkisi gözle işaret edip,/"Ak sarayın iki parçalı kapısını/Nasıl açtı" - dedi./Altın-Tana şöyle söyledi:/"Kız diye küçümseme" - dedi./Kün-Keldi pişman olup,/Kün-Keldi pişman olup,/Cer-Kindigi enezinden/Kız çocuğunu kucağına alıp,/Burada sevdi [8985-9014].

Ad koyma geleneğinde bahsettiğimiz üzere, Altay Türklerinde erkek çocuk için toy düzenlenirken kız çocuk doğduğunda toy düzenlenmez (Dilek, 1996:54). Kün-Keldi'nin kız çocuğu olduğu için kendini bir bakıma mahcup hissetmesi bu kabul/uygulamanın dayandığı toplumsal algının bir tezahürü olabilir. Ancak burada esas olan söz konusu algıyla birlikte özellikle kadınlar tarafından bu algının yıkılmasına dair verilen mücadele ve dayanışma ruhudur. Bunun en güzel örneklerinden birini de erkeklerle birlikte ak-dünya için savaşmaya gitmek isteyen Altın-Sırga'ya kayınvalidesi Cañarçı'nın verdiği destekte görürüz:

Aç gözlü, doymaz düşmanları/Altay'ımıza uğratmadan,/Karşıdan savaşım gideceğiz, -diye söyledi./Halk-tebaayı ise/Cañarçı ile Altın-Sırga/Yönetsin, -dedi./Ak malı ise/Ak-Sagal yönetecek,/Bunu duyan Altın-Sırga/Kayın pederinin önüne/Hafifçe diz çökerek,/Tatlı dille, gür bir sesle/Yalvardı:/"Başımız, kağanımız/Eşim Küreñeş'le/Ölüm yerinde birlikte öleyim/Gittiği yere birlikte gideyim./Atam, anam için/Kötü niyetli/Kara-corgo ata binen/Kan-Şülütey bahadıyla/Savaşmaya gideceğim, -dedi./Yaralanan halkın/Yarasını tedavi ederim./Acıkıp susadığımızda,/Yemek yapıp vereyim", -diye söyledi./Cañarçı anası buyurdu:/"Gelin kişi deyip,/Kız kişi diye söyleyip/Küçümseyerek, kötü görmeyin./Halkla ak malı/Ak-Sagal'la ben/Yöneteceğiz ,-dedi./Kaynımın bana pay edip verdiği/Dört kulaklı boz aygırı/Altın-Sırga'ya eyerleyip ver"-diye,/Küreñeş oğluna bakarak söyledi./Ondan sonra Cañarçı/Kanlı savaşta giyilen/Gösterişli giysileri gelinine/Giydirdi./Ok-yay ile kılıç, mızrağını/Hepsini ona verdi./Gelinini, oğlunu sevgiyle/İki yanaktan öpüp,/Dualı sözler söyleyip,/Zaferle dönün diyerek,/Tiz sesle bağardı) [11875-11922].

Metinde, doğum ve ad vermeyle ilgili sahneler Türk destanlarındaki benzer örnek ve uygulamalar doğrultusundadır. Bununla beraber Türk dünyası destanlarında çoğunlukla başkahramanın doğumu olağanüstü bir doğumken, metinde bu durum ak-dünyanın kurtuluşunda önemli bir rol oynayan bahşedilmiş çocuk olarak anılan Bodoy bahadırın doğumunda gerçekleşir. Artık çocuk sahibi olmalarına imkânsız gözüyle bakılan yaşlı çiftin bir dolu tanesi vesilesiyle çocuk sahibi olması metindeki en farklı doğum hikâyesi olarak göze çarpar. Bununla beraber doğumun ardından düzenlenen ulu toylar, çocuklara ad verilirken ulu/bilge ihtiyarların ön plana çıkması, ad verenlere sunulan hediyeler Altay Türklerinin günümüze uzanan geleneklerinin en eski biçimleri olarak karşımıza çıkar.

Destanda gerek çocuklar gerekse yetişkinler arasında cinsiyete dair bir üstünlük vurgusu yapılmaz, aksine kadınlar her alanda erkeklerle

birlikte yer alır, mücadele eder. Altay destanlarında kadın daima önemi bir yere sahiptir. Kahramanlar, eşlerinin ya da kız kardeşlerinin yardım ve telkinleri doğrultusunda, sadakat ve gayretleri sayesinde pek çok zorluğu aşır, ölüm ve felaketlerden kurtulurlar. Onların ilk yol göstericileri de çoğunlukla anneleri ya da kız kardeşleri olur (İnan, 1998: 275-276). Bu durum, aslında mitik tasavvurdaki “anne arketipi”ne dayanmaktadır. Öyle ki yaratılış ve varoluşu anlamlandırmada “anne arketipi” ilk basamaktır (Fedakâr, 2014: 8). Cañar Destanında da kadına dair algıyla ilgili veriler bu doğrultudadır. Cer-Kindigi enezinin Cañar ve Cañarçı’yı büyütmesi, nesiller boyu sıkıntı yaşadıkları her an yardımlarına yetişerek onları zorluklardan kurtarması, yol göstermesi oldukça önemlidir. Bununla beraber Cañarçı’nın, ağabeyi ağır yaralandığında onun yerine geçerek düşmanlarla savaşması, onun için eşlerini zorlu imtihanlar aşarak gelin olarak yurda getirmesi de yine İnan’ın temas ettiği genel işleyişin bir tezahürüdür.

Evlenme-Dünürlük Gelenekleri

İki kişinin yeni bir hayata dair yaptığı en büyük başlangıç olan evlilik, tüm toplumlarda özel törenlerle kutlanır. Her toplum kendine has geleneklerle bu yeni başlangıcı, kurulan yuvayı kutsar. Türklerde geçmişten bu yana evlilikle ilgili kutlamaların daima özel bir yeri olduğunu görürüz.

Türk destanlarında kahraman ilk av ya da savaş deneyiminin ardından kendini kanıtlayarak, erginlenme sürecini tamamlar ve toplum nezdinde evliliğe hazır hale hâle gelir (Duymaz, 2005: 53). Destanın ortaya çıktığı topluma göre değişiklikler göstermekle beraber çoğunlukla kahraman, âşık olduğu/kaderinin bir olduğuna inandığı kızla evlenmek için bazı imtihanlardan geçer. Alp tipi evlilikte, kahraman kimi zaman kahramanlık göstererek engelleri aşar kimi zaman da kalın (başlık) vererek istediği kızla evlenmeye hak kazanır (Alptekin, 2011: 257). Tıpkı doğumda olduğu gibi bu önemli geçiş döneminde de büyük toylar düzenlenerek, destan kahramanlarının evlilikleri tüm halkla beraber kutlanır, dinî ritüellerle kutsanır.

Anadolu Türklüğünde de düğün, toplum tarafından kuralları belirlenmiş kutsal bir tören olarak kabul edilir. Evliliğin kutsallığı ve ritüel hâlini alması, Anadolu ve çevresindeki tarım kültürünü yaşayan halkların hepsinde görülür. Bununla birlikte burada ritüelin kutlanmasındaki temel amacın doğanın büyü yoluyla etkilenmesi ve mevsimsel döngülerin aksamadan sürmesiyle, bereket ve soy devamlılığının sağlanması olduğu düşünülür (Çetin, 2008: 113).

Cañar Destanında da evlilikle ilgili kutlama ve gelenekler, geniş yer bulur. Gerek Türk dünyası destanlarındaki kabul ve uygulamalar, gerekse Anadolu’da yaşatılan geleneklerin en eski biçimlerinden örnekleri metinde görmek mümkündür. Cañar’ın yıllar süren düğün toyu şu mısralarla anlatılır:

Cer-Kindigi enezi/Yetip geldi./Toy-eğlence başlasın diye/Şimdi söyledi./Hünerli Cañar bahadır/Büyük toyu emretti./Uzaktaki atlı

gelsin./Yakındaki yayan gelsin./Körler kılavuzlu gelsin,/Sakatlar dayanaklı/Getirilsin, diye emretti./Tayga gibi et yığın/Denize eş içki koyun-dedi./Yelesi erkek develeri,/Bulut gibi yağlıları,/Bükerek yüzdüler./Tayga gibi et kaynadı./Deniz gibi içki yığıldı./Toy-eğlence başlatıldı./Atlara güçlüsü yarışta,/Alpların pehlivanı güreşte./İkiliciler ikili çaldı./Kopuzcular kopuz çaldı./Amırgıcılar amırgı çaldı./Şarkı-müzik eğlenceyle/Altay yeri yankılandı./Geyikler-kuşlar dönüp,/Bu kutlamayı dinledi./Hünerli Cañar söyledi:/"Benim değerli halkım/İki yıl boyunca eğlenin./Nazik halkım/Altı yıl boyunca kutlama yapın" - dedi [7925-7957].

Cañar Destanında, evlenecek çiftlerin kaderinin bir olduğu daha geçmişten bellidir ve bu durum Cer-Kindiği enezi başta olmak üzere ulu/yaşlı kişilerce bilinir. Bazen de ak/ay sudurlardan öğrenilir. Çagat bahadır ve Kümüş-Tana'nın kaderlerinin bir olduğunu söyleyerek onları dualarıyla kutsayan Cer-Kindiği enezi, genç çiftin düğün toyunu yönetir. Bu toy, ihtiva ettiği unsurlar bakımından oldukça dikkat çeker. Gelin Kümüş-Tana'ya hediye edilen ve öncesinde kutsanan *ıyık* (ıduk)³, Şamanizme dair önemli bir motiftir. Cer-Kindiği'nin *ıduk* atı, Ak-Kaya'nın ardıcıyla kutsaması da ayrıca önemlidir. İduk olarak verilen at, kutsanıp teslim edilirken Cer-Kindiği enezinin söylediği sözler dikkat çeker:

Cer-Kindiği enezi/Oradaki halka açıkça söyledi./"Çagat-bahadır ile/Kümüş-Tana'nın/Kirpiği bir açılmış,/Göbeği bir kesilmiş,/Ateşi ise bir yanmış,/Yatağı bir döşenmiş./Yurdunuza dönerek,/Bu iki çocuğa/Büyük toy yapın./Ben gideceğim", -deyip/Kıstay-Mergen'le Cañarçı 'ya/Böylece söyledi./Mal başsısı yelesi *ıyık*/Kahverengi aygırı getirsin diye/Kıstay-Mergen'e buyurdu./Kıstay-Mergen bahadırlarıyla/Mal başsısı kahverengi aygırı/Hemen tutup getirdi./Cer-Kindiği enezi/Ak kayanın ardıcıyla/Kahverengi aygırı kutsadı./"Kümüş-Tana, yavrum, -dedi,/Canın, biricik atın olacak,/Kanlı savaşta kanadın,/Karanlıkta dostun./Ölsen birlikte gömülecek koyundaşın olacak- diye,/Buyurup, söyleyince,/Ak beşiğin içinden/Altın-gümüş işlemeli/İpek, pamuk kumaşla hazırlanmış/Gelin kişinin eyerini/Alıp eyerle dedi./Kıstay-Mergen bahadır/Altın-gümüş işlemeli/İpek, pamuk kumaşla hazırlanmış/Gelin kişinin eyerini/Alıp eyerle dedi./Kıstay-Mergen bahadır/Altın-gümüş işlemeli/Ustaca yapılmış eyeriyle/Eyerledi./Cer-Kindiği enezi söyledi:/"Ağabeyinin atı Temir-çookır'ın/Eyerini serbest bırak-dedi./Ölbös-Cayar kardeşin/Onu tutup alacak"-diye söyledi./... Bu yurttaki halk/Cer-Kindiği enezini övüp/Yetmiş çeşit/Büyük eğlenceyle kutladı. /İki kartalı gelsin diye/Cer-Kindiği enezi buyurdu. /İki kartal uçup gelerek, /Apak hazırlanmış beşiğin/İki yanına kondu. /... Güzel beşiğine oturarak, /Elini sallayıp esenleştiklerinde, /İki kartal (kanat) çırpıp, /Ak aydınlığa girdi/Halk-tebaa bağrışıp, /Dualı sözler söyleyip,/Cer-Kindiği enezini/Uğurlayıp geride kaldılar [17368-17440].

Destanda, dünürlüğe gidilirken erkek ailesi, kız tarafına bir matara içki götürür ve söz konusu "kader birliği" vurgulanarak kız, ailesinden istenir. Eğer kız ailesi de bu evliliği onaylarsa müstakbel dünürler birlikte *arakı*⁴ içer. Oğlu Ölbös-Cayar'la Kün-kaan'ın kızı Kümüjey'in kaderlerinin bir

³ Kansız kurban olarak sunulan, (eti, sütü kullanılmamak üzere) serbest bırakılmış at.

⁴ Sütten yapılan alkollü içecek.

olduğunu ak sudurdan okuyan Cañar, geleneklere uygun şekilde Kümüjey'i babasından ister, Kün-Kaan da altın sudura bakıp aynı şeyleri okuyunca, bu evliliği onaylar. Genç gelin, Ölbös-Cayar'ın ailesiyle tanışır ve dünürler kendi aralarında hediyeleşir. Ailenin onayından sonra da genç gelin Kümüjey, Cañar ve hanımlarıyla ak-dünyaya doğru yola çıkar:

Cañar bahadır ak suduru alıp/Okuyarak, şöyle söyledi:/"Söyledikleriniz doğruymuş,/Ölbös-Cayar oğlumla/Kün-kaan'ın kızı Kümüjey'in/Ateşi bir yakılmış,/Yatağı bir döşenmiş,/Kaderi bir yazılmış, -dedi/Doğru, dünürlük edelim", -diye söyledi./Arakı, kımız hazır,/Mataraya dolduruldu./Ak saraydan çıkıp,/Altın sarayı gözleyerek/Yavaşça geldiler./Ak sarayın iki kanatlı kapısını açıp,/Altın eşiği geçerek,/Eşik içine oturup/Yere doğru üçü başını eğdi./Ateş ayağına gelerek,/İkinci kez yere doğru/Tekrar eğildi."/Ne yapıyorsunuz?" -deyip,/Kün-kaan gülerek söyledi./Kün-Keldi kadeh doldurdu./Cañar bahadır ile Altın-Tana/İkisi çöküp,/Kadeh tokuşturup konuştular:/"Ulu sözüne ayıp yok,/Büyük sözüne sır yok./Öldürecek de sensin/Yaşatacak da sen./Ölbös-Cayar oğlumuzla/Sizin Kümüjek adlı kızınıza/Dünürlük etmeye geldik," -deyip,/Cañar bahadır hanımıyla/Tek ses konuştular./Kağan kişi hanımıyla şaşırıldı./Kağan kişi yerinden kalktı,/Altın sandığını açarak,/Altın suduru alıp/Okudu./Kağan hanımı geriye bakınıp ağladı,/Karşından bakıp kahkaha attı./Kağan kişi oturup,/Kadehi eline alarak, konuştu:/"Sizin gelişinizin sebebi,/İki çocuğun kaderinin bir olması./İnatlaşmamızın anlamı yok" -dedi./Kağan kişi hanımıyla/Aldığı kadehi kaldırmadan,/İçince,/El sıkışıp, dördü/Vedalaşıp birbirlerini öptüler./Dünürlüğün eğlenceli şarkısının/Hepsini duymadım./Dünürlük kutlaması bittiğinde,/Kün-kaan hanımıyla/Kümüjek adlı bu kızını/Cañar bahadır ile Altın-Tana'ya/Getirip tanıştırdı./Ayrılma vakti,/İki kağan ise,/Yaylarını değiştirdiler./Ebediyen söz verip,/Altın işlemeli börtüklerini/Burada değiş tokuş ettiler./Hanımlar bu sırada (birbirlerine)/(Çin) sedefi ile saç tokası verdiler./İki çocuğun anası/Ebediyen söz verip,/Börtüklerini değiştirdi./Kün-kaan bronz sarayını açarak,/At eyerleyen ulusu aldırıp,/Atların iyisinden dört atı,/Gitmek üzere eyerleyin dedi,/İyilerin iyisi güçlü atları/Getirip, eyerleyip, direğe bağladılar./Dört kişi binecek şekilde,/Ustalıkla eyerleyerek,/At direğine bağlayıp koydular./Kün-kaan sevinçle konuştu:/"Görkemli, güzel Altay'ınıza/Hemen gidip varın" -dedi./Halk-tebaa toplanıp gelmiş,/Gidenlerin eğlencesi, kutlaması/O yurtta başladı./Eğlence, kutlama bittiğinde,/Kün-kaan yönlendirip/Bronz kayalığa doğru/Yönetip onları getirdi./Hünerli Cañar bahadır/Dönen kıymetli atları/Bu taşın üstünde/Durdurdu./Cañar bahadır iki hanımıyla,/Kümüjek geliniyle birlikte,/Kün-kaan'a yönelip/Kaya başına çıktılar./Kün-kaan, hanımı/Kızıyla esenleşip/İki yanağından öpüp,/Mutlu bir hayat dileyerek,/Genç hanıma hayır duaları etti./İki kağan kendileri/En son vedalaşıp,/Esenlik ve huzurla güzel yaşayarak,/Buluşalım deyip anlaştılar./Üç hanım vedalaşıp,/İki gözden yaş akıp,/Orada ayrıldılar [21122-21231].

Metinde evliliğe giden yol her zaman bu kadar kolay olmaz. Bazen de babalar, kızlarıyla evlenmek isteyen bahadırları çeşitli imtihanlara tabi tutar. Bu zorlu imtihanlar, büyük kağanların kızlarıyla evlenmeye talip olan bahadırlar için hazırlanmış ve geleneksel birer kabule dönüşmüştür:

Ölbös Cayar bahadırım/Ak saraydan çıkararak, /Halka buyurdu. /"Ulu toy-eglencede/Yarlık veriyorum, dinleyin -dedi. /Damadın gücünü görmek gerek, /Beş sarayın dibinde, /Tepeliğin altında/Heybetli, kurumuş bir melez ağacı var. /O melez ağacını hangi bahadır/Köküyle çekip, /Yere bırakıp, dinlenmeden, /Babamın kapısına/Getirirse/Kızımı vereceğim [34689-34703].

Evlilik ve düğün ritüellerinin en önemli parçalarından olan çeyiz geleneği de Cañar Destanında önemli bir yere sahiptir. Metinde genç kızların ailesi çeyiz olarak mallarından ve halklarından pay ederek kızlarına verir. Yeni gelin çeyiziyle beraber eşinin yurduna gider:

Boday bahadırın/Omzuna ova gibi büyük eliyle/Dokunup şöyle söyledi:/Kızın atası-anası/Çeyizini ayırıp verirse, /Servetiyle birlikte, /Ak malı güdüp, /Yurdunuza dönün" -dedi. /Ölbös Cayar'la Kümüjey anası/İki çocuğu ikna edip, /Sevgiyle şöyle söyledi:/"Biz ikimizin payından/Altın-gümüüş vereceğiz. /Ana-babanızdan çeyiz edip/Az da olsa mal alacaksınız. /Halk-tebaayı da alacaksınız" -deyip, /Atası, anası tek ses/Yavrularını kucaklayıp uğurladılar [35071-35090].

Destanda çeşitli savaş aletleriyle birlikte sihirli nesnelere de genç kızlara çeyiz olarak verildiği görülür. Her biri özel bir amaçla verilen bu nesnelere, ak-dünya halkının yeraltının şulmuşlarına karşı yürüttüğü mücadelelerde çok önemli bir rol oynar:

Kümüjek adlı güzel kıza/Cer-Kindigi enezi/"Atan-anan sana çeyiz olarak/Ne verdi, yavrum?" -dedi./Kümüjey kız söyledi:/"Atam bronz yay verdi,/Anam bronz makasla/Altın yüzük verdi" -dedi./"Anlamlı(şeyler) vermişler, -deyip,/Cer-Kindigi enezi söyledi./Bu verdiği yay/Ölen kişiyi diriltir./Düşmanları yakmak için/Makas sana gerekli./Kamın, büyücünün kara yolunu/Kesmek gerek./Kama makasla vurursan,/İnsan yiyemeden,/Efsunu yok olur./Kara büyücüyle karşılaşınca,/Bu makasla saldırırsan,/Büyü yapamadan ölecektir./Büyücü ip çekip geçerse,/Üstünden geçmeyip,/Makasla kesersen/O büyü bozulur./Bu altın yüzüğün,/Ay karardığında,/Önündeki güneş gibi parıldar -dedi. [21540-21567].

Evlilik ve düğüne dair destanda yer alan gelenek ve uygulamalar, Anadolu'da bugün de canlı biçimde yaşatılan pek çok geleneğin en eski biçimi olarak karşımıza çıkar. Zaman içinde dinî, kültürel, sosyolojik şartlarla beraber değişen ve gelişen bu kutlamalar, yöresel öğelerle de zenginleşerek sürdürülmektedir.

Gösterişli düğün toyları, dönürlük/kız isteme ziyareti, çeyiz geleneği metinde gördüğümüz tüm evliliklerde detaylı bir biçimde işlenir. Evliliklerde belirleyici etken hem kader birliği hem de çiftlerin karşılıklı rıza ve sevgisidir. Eşler arasındaki sadakat ve fedakârlık da en az sevgi kadar önemli bir unsur olarak vurgulanır. Başkahraman Cañar dışında destanda yer alan kahramanlarda tek eşlilik hakimdir. Bununla beraber Cañar'ın iki eşi arasında herhangi bir üstünlük/ayrım söz konusu değildir.

Ölüm Ritüelleri

Hayatın en acılı geçiş dönemi olan ölüme dair ritüeller, Türk kültüründe pek çok kült çerçevesinde şekillenmiştir. Türklerin en önemli kültürlerinden biri olan mezar kültürü, tarih boyunca en ihtişamlı şekilde varlığını sürdürmüştür. Farklı coğrafya, dinî inanç ve sosyolojik şartlara rağmen ölümlerle ilgili defin törenleri ve bilhassa mezarlar tüm Türk boylarında daima önemli bir yere sahip olmuştur. Bir devlet büyüğü ya da halktan olmasına bakılmaksızın, mezarlar Türk tasavvurunda asla saygıda kusur edilmemesi gereken özel mekânlar olarak addedilmiştir (Peker, 2015: 155-156).

Din sosyolojisine göre, ölünün gömüleceği yerin kutsallığı orada kutsal birinin gömülü olmasının değil, doğrudan söz konusu yerin kutsal bir değer taşımaya bağlıdır. Bu doğrultuda eski Türklerin evren tasavvurunda kutsallık atfedilen, su kıyıları, yüksek tepeler-dağların dorukları, ormanlar gibi mekânlar ölümler için gömüt olarak tercih edilmiştir. Bununla birlikte ölen kişi, hayattayken nereye gömülmek istediğini söylemişse -yüz günlük uzaklıkta dahi olsa- oraya gömülmesi şarttır. Eski Türklerde mezar yerinin seçilmesi kadar, *yuğ/yoğ* adı verilen cenaze ve anma törenleri de oldukça dikkat çekici özelliklere sahiptir. Bilhassa defin sırasında yakınmalar, yüzün çizilmesi, (kendinden geçerek) çeşitli kesikler yapılması ve at yarışlarına şahit olunur. Ardından ölen kişinin methiyesi, kurban kesimi, şenlikler, cesetle beraber eşyalarının gömüt yerine indirilmesi, veda sözleri ve son olarak mezarın kapatılması gelir (Roux, 1999: 249-261).

Türklerde defin törenlerinin ardından ölenler için yemek vermek de oldukça önemli bir gelenektir. Ölüm toyu ya da yuğ olarak da adlandırılan bu törenlerde *“yoğ aşısı, ölü aşısı”* adıyla yemekler verilir (Duyamaz, 2005: 58). Yemekler bölgelere göre farklılık göstermekle beraber törene katılanları doyurmaya yönelik yiyeceklerden oluşmaktadır. Bununla birlikte ölümler için yemekler üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci gün ve sene-i devriye gibi belirli zamanlarda verilir (Bayat ve Cicioğlu, 2008: 150).

Kazak ve Kırgız Türklerinde ölenler için kurban kesilir ve inanışa göre bu kurban ölen kişinin cennete girerken biniti olacaktır. Ayrıca ölümlerin yıldönümü münasebetiyle *“çoñ/ulı as”* (büyük/ulu aş) adı verilen bir yemek tertip edilir. Bu yemeğin hazırlanmasında sadece ölenin yakınları değil tüm oba halkı sorumludur (Aça, 1999: 25-27).

Altay Türkleri arasında ölenin ardından kırkıncı gün *“üzüt payramı”* adlı bir yemek verilir. Ölenin ruhu doyurulup memnun edilerek, kalan aile fertlerine musallat olmasını engellemek amaçlanır (Yeşildal 2018: 52). İnan, cenazenin ardından verilen yemeklerin yaşayanlara değil esasında ölenlere ikram edildiğini söyleyerek, *“ölü aşısı”* da denilen bu tören ve ayinlerde ölüye *“Ye-iç! Bize ve hayvanlarımıza dokunma”* diye hitap edildiğini belirtir. Öyle ki söz konusu törenlerde ölünün de hazır bulunduğu inandırılmaktadır (İnan, 1998: 465).

Ölen kişinin ruhundan korunmayla ilgili olarak Dağlık Altay Teleütlerinde içinde ölü bulunan çadıra konuşamayan bebeklerin getirilmesi yasaktır; henüz bebeğin ruhu olmadığından ölünün ruhunun ona zarar vermesinden korkulur (Yeşil 2014: 127).

Cañar Destanında da ölenlerin derin bir saygıyla anıldığı, ihtişamlı mezarlar yapılarak anılarının yaşatıldığını görürüz. Erlik-biy ve yeraltının şulmuşlarına karşı uzun yıllar süren savaşlar ve zorlu mücadelelerde pek çok kahraman hayatını kaybeder. Ancak savaşta ölenlerin anısını yaşatmak da en az yurt için savaşmak kadar önemlidir:

Tekrar Küreñeş/Orada toplanan alplarının/Çevresinde dikkat kesilip, bakarak, konuştu:/"Bizim ölen alplar ile/Askerlerin kemiklerinin/Hepsini buraya yığın -dedi. /Savaşta ölen halka/Asla unutulmayacak/Güzel mezar yaparak, /Kayalıkları parçalayıp, /Zırh gibi inşa edip, /Hazırlayalım" -dedi [13040-13051].

Savaşta kaybedilen bahadırların ölüm yıldönümleri için anma törenleri düzenlenir. Bu törenler ak-dünya halkı için son derece önemli ve özel törenlerdir. Büyük bir titizlikle yapılan hazırlıkların ardından, tüm çevre yurtların kağanları davet edilir ve ölen bahadırlar anıt mezar başında anılır. Anma töreninde giyilen kıyafetlerden yürüme nizamına, konuşma yapılacak yere kadar hepsi özeldir. Halk onları hep bu hâlleriyle hatırlasın diye ölenlerin savaşta kahraman suretleri anıta işlenmiştir. Ev sahibi kağanlar tarafından yapılan konuşmada, savaşta ölenlerin hatırasının bir ömür boyu yaşatılması, savaşta geriye kalan yaralı ve sakatlara da en az ölenler kadar saygıyla muamele edilmesi vurgulanır. Konuşmaların ardından zengin sofralar kurularak, ölenler için yemek verilir:

Halkın başçısı Kotıy bahadır/Alplarını yönetip/Kayalıkları parçalayarak,/Savaşta, mücadeleden ölen/Halkın başçısı Bıyantı bahadıra/Ak-kaan'a, hanımına/Alp, cesur bahadırlarına/Tümenlerce askerine/Ebediyen kopmaz, parçalanmaz/Taşla kaplı kaleyi tutup,/Gösterişli anıt yapıp,/İnşa etti./Ak malın başçısı/Ak-sagal bahadır/Halkına buyurup,/Alp, cesur bahadırlarına/Yeleli erkek develeri/Bükerek yüzdürdü./Bulut gibi yağlıları/Devirip soydurdu./Taygaya eş et doğrandı,/Denize eş içki yığıldı./Tüm iş bittiğinde,/Halk-tebaayı elçi etti./Küreñeş adlı genç kağan/Mektup yazarak,/Altay üstünde altmış kağana,/Yeryüzünde yetmiş kağana/İki kartalını gönderdi./... Ak saraydan uzak olmayan/Bu görkemli, güzel yurttan,/Keçe gibi bu yazıda/Tepeliğin üstünde/Savaşta ölen halk için (inşa edilen)/Ebedi zırhlı kale/Geniş taşla yapılan/Altın-gümüş işleme/Aya, güneşe karşı ışıdayarak/Orada duruyordu./... Taş anıt kalesinin dibinde/Savaşta ölen bahadırları,/Halkın başçısı/Ak-boro ata binen/Bıyantı adlı bahadırı,/Ak-kaan'ı hanımıyla,/Onların alplarının da birlikte/Burada övüldüğü/Resimleri yapılmış./Hazır olanların hepsi,/Küreñeş adlı genç kağan/Hanımıyla birlikte/Anası, babası peş peşe,/Altmış alp önden,/Yetmiş alptan önce/Taş anıt kaleye/Gelir gelmez,/Hepsi yapının yanına/Tüm halkla beraber burada/Sıralandılar./Pek çok bahadırı,/Kara ağaç gibi kahraman askeri/Kanlı savaşa şimdi hazır/Bir bölükte durdular./Altın giysili kağanlar/Küreñeş kağanı çevreleyip/Hüzünle beklediler./Küreñeş adlı

bahadır kağan/Yuvarlak taşa çıkararak,/Altın b rk n  çıkarıp,/Sağa-sola sallayınca/Halk b rklerini  karmış,/Hüzünle bekledi./... Savaştan kalan sakatlara/Halk gayret edip, yardım etsin./ölen alplarını/Halk  m r boyu unutmazın./... "Değerli halkım,/Misafirlige gelen konuklarımız!/Savaşta canını veren/Atalarla ağabeylerin/Otuzuncu yıl dönümünü anıp/Otuz yıl kutlayın - dedi./Savaştan geriye kalan sakatlara/Kıymet verip saygı gösterin"-diye söyledi./Ondan sonraki ağırlama-ikram/Anlatılamayacak kadar güzel olmuş deyip,/Kaycı durarak anlatmıştı./Ağlama, şarkı, yalvarmalar(ağıtlar)/Ondan sonra olmuş -dedi [14695-14931].

Metinde  l lerin gömülmesi ve ardından düzenlenen anma törenlerindeki sahneler, Altay Türkleri  zeline Eski Türklerin  l m tasavvurlarını yansıtması bakımından önemlidir. Savaşta  len kahramanlar için halkın el birliğiyle ihtiyaşlı mezarlar yapması ve ölenlerin suretlerinin bu taşlara işlenmesi dikkat çeker. Söz konusu mezarlar eski Türklerin sahip olduğu mezar kültünden de izler taşır. Öyle ki kayalıkların parçalanmasıyla hazırlanan bu mezarların kutsal kabul edilen dağlık alanda yer alması önemlidir. Ayrıca mezarlar eski Türk gelenekleri doğrultusunda son derece gösterişlidir.  lenleri anmak için yild n mlerinde düzenlenen törendeki nizam, yapılan övgü dolu konuşmalar ve verilen büyük yemekler de yine eski Türklerin ölümlle ilgili geleneklerini yansıtan örnekler sunar.

Sonuc

Caņar Destanında geçiş törenleriyle ilgili olarak karşımıza çıkan kabul ve pratikler bugün h len Anadolu'da sürdürülmekte olan pek çok uygulamayla benzerlik gösterir. Büyük bir sevinçle karşılanan doğum, özel bir hassasiyetle bebeğe ad verilmesi bunların başında gelir. Destanda düzenlenen büyük bir toyla, bebeklerin önce kutsandığı ardından da yaşlılar tarafından özenle seçilen adların verildiği görülür. Bugün Anadolu sahasında da çoğunlukla aile büyükleri tarafından İslami formlara uygun olarak bebeğin kulağına ezan okunmasının ardından adı üç kez fısıldanarak verilir.

Metinde, evlilik öncesi gerçekleştirilen d n rl k ziyaretleri, bu ziyaretlere giderken mutlaka bir matara içki götürülmesi, ziyaret esnasında zikredilen kalıplaşmış sözler (kader birliğine vurgu) dikkat çeker. Anadolu'daki uygulamalara baktığımızda, d n rl k ziyaretleri evliliğe giden yolda gerçekleştirilen ilk resm  adımlar olması bakımından h len önemini korumaktadır. Erkek ailesi tarafından kız ailesine götürülen  i ek ve  okolata da bu ziyaretlerin olmazsa olmaz hediyelerindedir. Yine, ad verme geleneğinde olduğu gibi İslami esaslar çerçevesinde kız, babasından Allah'ın emriyle istenirken kalıp sözlerle evliliğin önemine işaret edilir. Destanda evliliğin onayı anlamına gelen iki ailenin karşılıklı içtiği "araki"ların yerini, ise Türk kahvesi alır. Yöresel farklılıklarla beraber her iki aile de birbirine "bohça" götürerek destanda gördüğümüz d n rl r arası hediyeleşme geleneğini sürdürür. Yine gelinin yeni evine çeyiz götürmesi hatta belli yörelerde evlenmeden önce bu  eyizin akraba, komşu ve yakın çevreye sergilenmesi de devam eden uygulamalar arasındadır. Destandaki şarkılı,

eğlenceli evlilik toylarının yerini de bugün Anadolu'nun dört bir yanında davullu zurnalı düğün kutlamaları alır.

Cañar Destanında ölenler bilhassa hayatını savaşta mücadele ederken kaybedenler özel bir yerdedir. Onların anısı için yaptırılan anıt mezarlar, ölüm yıldönümlerinde verilen yemekler dikkat çeker. Halkın onları hep kahramanlıklarıyla anması için anıt mezara işlenen suretleri de ayrıca vurgulanır. Bugün Türk inanç ve tasavvurunda şehadetin önemi tartışılmaz boyuttadır. Vatan uğruna savaşarak hayatını kaybedenlerin millet vicdanında layık görüldüğü bu kutsal yerin en eski izlerini destanda da çarpıcı bir biçimde görmek mümkündür. Öyle ki özel kahramanlar için günümüzde de halen yaptırılan anıt mezarlar o dönemde dahi tüm halkın büyük özverisiyle en ihtişamlı şekilde inşa edilir. Kahraman bahadırları anmak ve yüceltmek amacıyla yapılan konuşmalar, ölenlerle beraber savaşta yaralanan, sakat kalanların da aynı saygı ve itibarı görmesine yönelik söylenen sözler son derece önemlidir. Anma törenlerinde verilen yemekler, bugün yine ölenlerin kırkı, elli ikisi ve yıldönümleri gibi özel günlerde verilen yemeklerin en eski uygulamalarıdır. Bu uygulamalardaki ortak amaç ise, ölenin anısının yaşatılarak, ruhunun doyurulmasıdır. Öyle ki Anadolu'da canlı bir şekilde devam eden ölenin arkasından helva kavurma geleneğinde vurgulanan “*kokutmak*” ifadesi de eski Türk inançlarında ölenin ruhunun, unutulup unutulmadığını anlamak için evinin bacasından çıkan kokuyu takip etmesi inancına dayanır. Sadece anma yemeklerinde değil, sıradan zamanlarda da yenilen yemeklerden sonra “*Ölmüşlerin canına değsin.*”, “*Ölenlerin önünde bulunsun.*” gibi söylemler aslında, Şamanist dönemdeki bu geleneklere dayanır.

Tüm bu veriler bize gösteriyor ki, gelenekler etrafında şekillenen millî kimlik zaman, mekân, dinî ve siyasi farklılıklara rağmen bir bütündür. Tarihî süreçte her ne kadar birbirinden uzaklaşmış gibi görülse de Altaylardan Anadolu'ya, Balkanlardan Orta Asya'ya, Türklerin kültürel kodları kadim geleneğin özünü asırlardır muhafaza etmiş ve etmeye de devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (1999). Kazak ve Kırgız Türklerinde defin sonrası bazı uygulamalar ve aş verme (Aş Toyu). *Millî Folklor*, 6(43), 24-33.
- Alptekin, A. B. (2011). *Halk bilimi araştırmaları*. Ankara: Akçağ.
- Bakırcı, N. (2019). Dede Korkut Kitabı bağlamında Oğuzlarda toy geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 20, 130-142.
- Bayat, F. - Cicioğlu, M. N. (2008). Türklerde cenaze törenleri bağlamında mevlid okuma geleneği. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 147-155.
- Çelepi, M. S. (2017). *Türk kültür evreninde toy Denizli örneği*. Konya: Kömen.
- Çetin, C. (2008). Türk düğün gelenekleri ve kutsal evlilik ritüeli. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48 (2), 111-126.
- Dilek, İ. (1996). Altay Türklerinde çocuğun doğması ve doğum günü kutlamalarına dair bazı inanışlar. *Bilig*, 1/Bahar, 51-54.

- Duran Gültekin, Z. G. (2020). *Cañar Destanı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Duymaz, A. (2005). Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a toy geleneğinin simgesel anlamı ve Türk paylaşım modeli. *Karadeniz Araştırmaları*, S. 5, 37-60.
- Fedakâr, P. (2014). Besleyen mi, öldüren mi: Türk mitik tasavvurunda anne arketipinin antropomorfik görünüşleri. *Millî Folklor*, 26/103, 5-19.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Örnek, S. V. (2014). *Türk halkbilimi*. Ankara: BilgeSu.
- Peker, S. (2015). *Mezar ve türbelere kült merkezli bir bakış (Aksaray örneği)*. Konya: Kömen.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*. (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı.
- Şincin, İ. B. (1997). *Cañar, At Nerelü Altay Kay Çörçök*, Tom I, Gorno Altaysk: Ak Çeçek.
- Şincin, İ. B. (2002). *Cañar, At Nerelü Altay Kay Çörçök*, Tom II, Gorno Altaysk: Ak Çeçek.
- Şincin, İ. B. (2004). *Cañar, At Nerelü Altay Kay Çörçök*, Tom III, Gorno Altaysk: Ak Çeçek.
- Yeşil, Y. (2014). Türk Dünyası'nda geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3/9, 117-136.
- Yeşildal, Ü. Y. (2018). Atalar kültüne dair inanmaların Türklerin ad verme inanç ve gelenekleri üzerindeki tesiri. *Millî Folklor*, 119/Güz, 48-59.